

Sekse en straftoemeting

Een experiment*

Catrien Bijleveld & Henk Elffers

Ruim 700 studenten beoordeelden gefingeerde korte beschrijvingen van rechtszaken, waarin zowel de sekse van de dader was gerandomiseerd als een aantal aspecten dat een rol speelt in theorieën die het sekseverschil in bestrafing proberen te verklaren. De resultaten lieten zien dat vrouwen lagere straffen kregen dan mannen, en dat dit verschil veroorzaakt wordt door het feit dat mannelijke student-rechters vrouwen lichter straffen, en wel vooral bij geweldsdelinquentie. Wij vonden gemengde ondersteuning voor twee verklaringen: de ridderlijkheids- en de perceptual shorthand-theorie. Meer onderzoek is nodig, in realistischere settings, om sekseverschillen in bestrafing te verklaren.

Algemeen wordt aangenomen dat vrouwen voor dezelfde soort delicten lichtere straffen krijgen dan mannen. Timmerman en Breembroek (1985) lieten voor de jaren zeventig zien dat dit voor Nederland inderdaad het geval was: in een groep veroordeelden voor nagenoeg even zware delicten hadden vrouwen een vier keer zo kleine kans om gevangenisstraf in plaats van een geldboete te krijgen dan mannen. Soortgelijke bevindingen zijn bekend uit de Verenigde Staten (zie bijvoorbeeld Daly, 1994). Als vrouwen gevangenisstraf krijgen, krijgen zij voor vergelijkbare feiten ook nog eens kortere straffen (Jeffries e.a., 2003).

Het lijkt er daarmee op dat er verschillen zijn in straftoemeting op grond van sekse, een kenmerk dat er voor de straftoemeting niet toe zou mogen doen (Leiber & Mack, 2003; Spohn & Beichner, 2000). Meer kwalitatief onderzoek heeft echter aannemelijk gemaakt dat een groot deel van het verschil mogelijk verklaard kan worden door andere factoren die niet standaard geregistreerd worden en dus niet eenvoudig meegenomen kunnen worden in dergelijk onderzoek (Daly, 1994). Er zijn ook aanwijzingen dat een deel van de lagere strafmaat te wijten is aan verschillen in vervolgingsbeleid: Jeffries e.a. (2003) lieten zien dat sekseverschillen al in een vroeger stadium optreden bij het advies van deskundigen en reclassering. In dat geval zouden verschillen in strafmaat een doorzetting van sekseverschillen in advisering zijn. Helemaal duidelijk is de situatie al met al niet. Studies naar dit onderwerp zijn in Nederland slechts mondjesmaat verricht (Timmerman & Breembroek, 1985; Van Schie & Willemsen, 1989).

Veel van bovengenoemd onderzoek is uitgevoerd door de uitkomsten van 'echte' strafzaken te vergelijken, en zulk onderzoek is daarom uitermate kwetsbaar voor

* De auteurs danken Paul van Duin, Eva van Emmerik, Sebastiaan Huisman, Maud Lievens, Lucrecia Paulina, Rinde Pelgröm en Linda Rutjens voor hun inspanningen bij de dataverzameling voor dit artikel.

de kwaliteit van het oordeel dat twee zaken even 'erg' zijn, temeer daar het soort zaken waar mannen en vrouwen voor worden berecht sterk uiteen pleegt te lopen. In de praktijk zijn alle zaken uniek, en spelen er verschillen mee in wat er precies berecht wordt, en welke kenmerken de verdachte heeft, verschillen die we moeilijk kunnen indiceren, en die in de weg staan van eenduidige conclusies. Uiteraard is, in theorie, de beste remedie experimenteel onderzoek, waarbij we het geslacht van de verdachte *random* zouden 'toewijzen' aan een zaak, onder het gelijk houden van overige omstandigheden. Dat kan in de realiteit niet. In dit artikel voeren we daarom in plaats van een experiment met 'echte zaken' een gecontroleerde experimentele studie met vignetten uit (een vignet is een geabstraheerde beschrijving van een casus met een aantal essentiële elementen voor de te onderzoeken theorieën).

In het experiment vroegen we studenten een kort vignet te bestuderen en aan de hypothetische dader in dat vignet een gevangenisstraf op te leggen. Door verschillende studenten, zowel mannen als vrouwen, verschillende casus voor te leggen die op een aantal factoren verschillen (geslacht verdachte, type delict, leeftijd verdachte, verdachte is al of niet recidivist), maar voor het overige identiek zijn, kunnen we de invloed van deze factoren op de straftoemeting nagaan, niet gehinderd door overige zaaksverschillen. Vanzelfsprekend schort in een dergelijk experiment het nodige aan de ecologische validiteit: studenten zijn geen rechters, en de zaken in het vignet zijn mogelijk onrealistisch simplistisch, de zaak wordt enkel schriftelijk behandeld, en er komt geen Openbaar Ministerie of verdediger aan te pas. Zie daarover onder meer het themanummer van het *Tijdschrift voor Criminologie* in 2007 over experimenteel onderzoek in de criminologie. Toch kan een dergelijk experiment gebruikt worden om op zoek te gaan naar de mechanismen die (mede) eventuele verschillen in straftoemeting bepalen.

Verklaringen

Onderzoek heeft, zoals hiervoor beschreven, laten zien dat vrouwen voor vergelijkbare feiten lichtere straffen krijgen dan mannen. Er zijn drie verklaringen voor dit verschijnsel in de literatuur beschreven.

Spohn en Beichner (2000) verklaarden straftoemetingsverschillen uit de paternalisme- of *ridderlijkheden*-theorie. Volgens deze theorie worden vrouwen lichter gestraft omdat vrouwen volgens traditionele opvattingen beschermd dienen te worden, anders behandeld, als beschermster van huis en haard. Zo blijft de stereotiepe rolverdeling van mannen en vrouwen in stand, en het systeem van waarden en normen waarin de sterkere man de kwetsbare vrouw beschermt. In dit verband maakte Daly (1989) aannemelijk dat rechters de mate van zorg die vrouwelijke daders aan hun omgeving geven, zwaarder wogen dan de financiële zorg die mannelijke daders bieden.

De *stereotypings*-theorie is een nuancering op de ridderlijkheidstheorie in die zin dat zij stelt dat dit alleen gebeurt voor zover vrouwen 'vrouwelijke' delicten plegen. Onderzoek heeft laten zien dat vrouwen die zich in die zin conform het traditionele beeld gedragen, maar ook diegenen die spijt tonen en emotioneel

zijn, milder gestraft worden (zie bijvoorbeeld Spohn & Beichner, 2000; Leiber & Mack, 2003). Van Schie en Willemsen (1989) vonden dit voor Nederland echter juist niet: bij de 'masculiene' delicten werden meisjes minder zwaar gestraft dan jongens, en bij de meer gewone delicten, zoals winkeldiefstal, vonden zij juist geen verschil.

Steffensmeier e.a. (1998) lieten zien dat rechters een zeker *perceptual shorthand* (een waarnemingssteno) hanteren, in die zin dat zij bepaalde categorieën daders bepaalde kenmerken toedichten. Vrouwen krijgen volgens deze theorie lichtere straffen omdat rechters hen als minder gevaarlijk en minder recidive-gevaarlijk inschatten, en hun delinquentie in het algemeen minder verwijtbaar achten (Spohn & Beichner, 2000). Vrouwen worden volgens deze theorie dus bepaalde kenmerken toegedicht, die lichtere straffen verdedigbaar maken.

Uit de hiervoor beschreven literatuur¹ leiden wij een aantal gerichte hypothesen af, waarmee we onderscheid proberen te maken tussen de drie theorieën.

1. Een vrouwelijke dader krijgt voor hetzelfde delict een kortere straf dan een man (alle theorieën; conditie om de volgende hypothesen te kunnen beschouwen).
2. Een vrouwelijke dader van een 'vrouwelijk' delict krijgt voor hetzelfde delict een kortere straf dan een man (ondersteuning van de stereotyperingstheorie).
3. Een vrouwelijke dader van een 'mannelijk' delict krijgt voor hetzelfde delict een even lange straf als een man (ondersteuning van de stereotyperingstheorie).
4. Mannelijke en vrouwelijke recidivisten worden even zwaar gestraft (in combinatie met hypothese 1 ondersteuning van de *perceptual shorthand*-theorie).
5. Een vrouwelijke dader krijgt van een mannelijke 'rechter' een lichtere straf dan van een vrouwelijke 'rechter' (ondersteuning van de ridderlijkheidstheorie).
6. Een jongere vrouwelijke dader krijgt een lichtere straf dan een oudere vrouwelijke dader omdat delinquentie minder bij oudere vrouwen past en dus 'onvrouwelijker' is; bij mannen is er niet een dergelijk leeftijdseffect (ondersteuning van de stereotyperingstheorie).

Methode

Casus

In iedere casus werd een zaak beschreven. De schuld van de dader stond in iedere casus vast. Er waren twee soorten misdrijven: een vermogensdelict en een geweldsdelict. Beide waren in overleg met een rechter opgesteld als 'typische' gevallen. Naast het type delict werd de sekse van de dader gerandomiseerd. Omdat wij ook de leeftijd van de daders aselekt varieerden (20, 30 of 40 jaar oud), evenals of de dader een recidivist was of niet, ontstonden zo 24 varianten. Twee

1 Er zijn ook theorieën die stellen dat bepaalde vrouwen (voor bepaalde delicten) juist zwaarder worden gestraft dan mannen. Die theorieën behandelen wij hier niet.

voorbeelden van zulke casus zijn opgenomen in de appendix. Elke proefpersoon kreeg *at random* een van de 24 varianten te beoordelen. Wij wilden ter toetsing van de stereotyperingstheorie een meer 'vrouwelijk' vermogensdelict contrasteren met een meer 'mannelijk' geweldsdelict. Omdat wij de straffen op één continuüm (en wel dat van de gevangenisstraf) wilden beoordelen, moesten wij als 'vrouwelijk' delict een delict kiezen waarvoor gevangenisstraf niet ongeloofwaardig is. De keuze viel op inbraak.

Steekproef

Aan het onderzoek hebben 814 VU-studenten van verschillende studierichtingen deelgenomen. Deelname aan het onderzoek geschiedde eenmalig, anoniem en op vrijwillige basis. Respondenten zijn op verschillende dagdelen in het voorjaar van 2009 benaderd in een college- of computerzaal. Hoorcolleges van rechten en criminologie werden niet bezocht, aangezien studenten mogelijk zouden vermoeden waarop het onderzoek zich richtte.

Aanbieding en instructie

Bij de aanbidding van de casus aan studenten die in de collegebanken zaten, zijn het gewelds- en vermogensdelict om en om aangeboden om te voorkomen dat studenten meteen herkenden op welk punt de casus verschilden. Aan de respondenten is gevraagd hoeveel maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf hij of zij *zelf* aan de dader zou geven. Bij de casus is een strafduur-range aangehouden van 0 tot en met maximaal 24 maanden. Studenten vulden een aantal gegevens over zichzelf in, te weten hun sekse en hun studierichting.

Data-analyse

Wij beschrijven de bevindingen met behulp van eenvoudige frequentietellingen. Om te bezien of eventuele verschillen significant zijn, zijn de gegevens vervolgens geanalyseerd met behulp van een factoriële variantieanalyse, met als afhankelijke variabele 'strafmaat' in maanden. Wij gebruiken standaardtoetsen en standaard-significantiewaarden. De onafhankelijke variabelen zijn sekse van de dader, type delict, leeftijd dader en recidive als zaakskenmerken, en sekse van de respondent als 'rechters'-kenmerk, alle 'fixed' meegenomen.

Resultaten

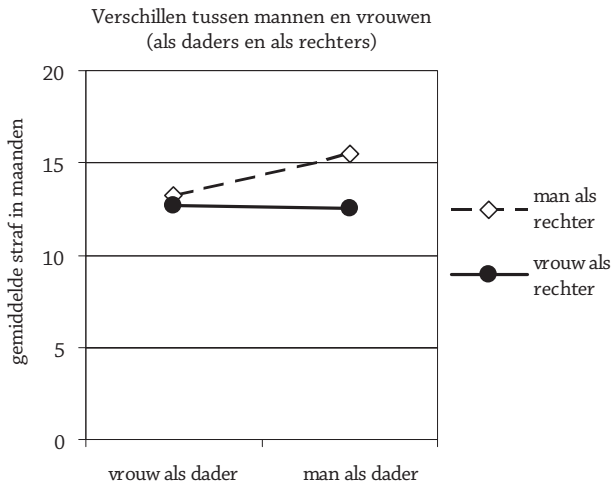
In totaal 72 studenten hadden hun geslacht niet ingevuld, zodat de onderzoeksgroep 742 studenten betrof. Hiervan was 35 procent man en 65 procent vrouw. De verdeling over verschillende studierichtingen was: gezondheids- en aardwetenschappen 35 procent, economie en exacte wetenschappen 11 procent, rechten 3 procent en sociale wetenschappen 51 procent.

Vrouwelijke daders kregen lagere straffen opgelegd dan mannelijke; daders die jonger (20) of juist ouder waren (40), kregen ook hogere straffen opgelegd; geweldsdaders kregen zwaardere straffen dan daders van vermogensmisdrijven, en recidivisten kregen fors langere straffen. Dit is grotendeels zoals we zouden

Tabel 1: Gemiddeld opgelegde straffen naar daderkenmerken

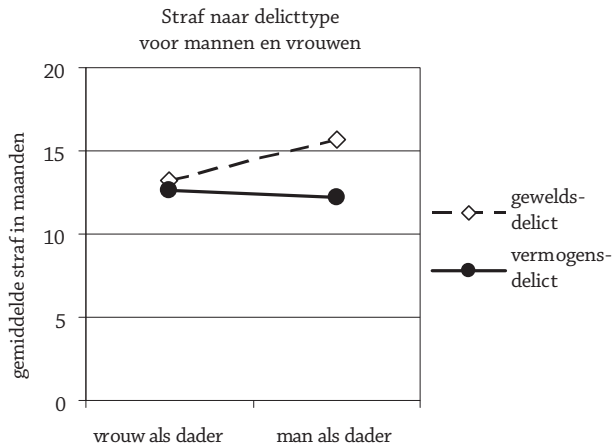
Geslacht dader	
Vrouw	12,2 maanden
Man	14,2 maanden
Leeftijd dader	
20 jaar	13,8 maanden
30 jaar	12,2 maanden
40 jaar	13,6 maanden
Type delict	
Gewelddelict	14,5 maanden
Vermogensdelict	12,4 maanden
Recidive	
Recidivist	15,9 maanden
First offender	11,0 maanden

Figuur 1: Straftoemeting als functie van geslacht dader en rechter

verwachten, al is het leeftijdseffect onverwacht: het lijkt erop of de daders die al jong beginnen steviger bestraft worden, alsmede de daders die ‘nog bezig’ zijn op hogere leeftijd (zie tabel 1).

Interessant (zie figuur 1) is dat het vooral de mannelijke ‘rechters’ zijn die vrouwen lichter bestraffen dan mannen: mannelijke daders kregen van mannen gemiddeld 15,5 maand, van vrouwen 12,5; vrouwelijke daders kregen van mannelijke ‘rechters’ gemiddeld 13,2 maand en van vrouwelijke 12,7. Er is dus verschil tussen de straffen die mannelijke en vrouwelijke ‘rechters’ uitdelen.

Figuur 2: *Straftoemeting als functie van delict en geslacht dader*

Een tweede opmerkelijk resultaat (figuur 2) is dat mannen en vrouwen vooral verschillend bestraft worden bij geweldsdelicten: mannen krijgen voor een vermogensdelict gemiddeld 12,2 maand en vrouwen 12,6, mannen krijgen voor een geweldsdelict echter gemiddeld 15,7 maand en vrouwen 13,2. De verschillen in straftoemeting lijken hem dus te zitten in de mannelijke 'rechters' en in de geweldsdelicten: het is bij de geweldsdelicten en door de mannen dat de vrouwen coulanter behandeld worden.

Vervolgens hebben wij een variantieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken welke van deze verschillen significant waren en in hoeverre ondersteuning voor de diverse hypothesen werd gevonden. In een eerste variantieanalyse waren alle experimentele factoren opgenomen en alle mogelijke hoofd- en eersteorde-interactie-effecten. Alleen die effecten die significant waren, hebben wij vervolgens geïncorporeerd in een spaarzamer uiteindelijk model, dat wij in tabel 2 presenteren.

Uit deze tabel concluderen wij het volgende. Hypothese 1 wordt op grond van het significante hoofdeffect van 'geslacht dader' bevestigd. Vrouwen krijgen significant lagere straffen dan mannen. Dit ondersteunt dus de ridderlijkheidstheorie. Hypothese 2 wordt verworpen: alhoewel er een significant interactie-effect is van het geslacht van de dader met het type delict, liet figuur 2 zien dat dit op de tegenovergestelde conclusie wijst: niet vrouwelijke daders van een 'vrouwelijk' delict worden lichter gestraft, maar vrouwelijke daders van een 'mannelijk' delict. Dit betekent dat hypothese 3 ook wordt verworpen: vrouwelijke daders van een 'mannelijk' delict krijgen voor dat delict juist kortere straffen dan een mannelijke dader. Hypothese 4 wordt bevestigd. Aangezien wij geen significant interactie-effect tussen het geslacht van de dader en recidive vonden, mogen wij concluderen dat er geen statistisch significant verschil is tussen de straffen van mannelijke

Tabel 2: Overzicht uiteindelijke factoriële factoranalyse

Bron	Sum of squares	df	Mean square	F-waarde	Overschrijdingskans
Geslacht dader	456,13	1	456,13	8,25	0,004
Delict	432,41	1	432,41	7,82	0,005
Recidivist	4.336,48	1	4.336,48	78,40	0,000
Geslacht 'rechter'	268,07	1	268,07	4,85	0,028
Geslacht dader x delict	170,99	1	170,99	3,09	0,079
Geslacht dader x geslacht 'rechter'	242,56	1	242,56	4,39	0,037
Recidivist x leeftijd dader	1.029,89	4	257,47	4,66	0,001
Error	40.432,57	731	55,31		
Totaal	181.526,00	742			

en vrouwelijke recidivisten. Dit ondersteunt dus de *perceptual shorthand*-theorie. Hypothese 5 stelde conform de ridderlijkheidstheorie dat een vrouwelijke dader van een mannelijke 'rechter' een lichtere straf zou krijgen dan van een vrouwelijke 'rechter'. Het interactie-effect tussen het geslacht van de dader en het geslacht van de rechter laat zien dat mannelijke rechters vooral mannelijke daders zwaarder straffen, en vrouwelijke daders lichter. De laatste hypothese, die stelde dat oudere vrouwelijke daders een zwaardere straf zouden krijgen dan jongere vrouwelijke daders, en dat een dergelijk verschil voor mannen niet zou worden gevonden, wordt verworpen. Er is geen significant interactie-effect tussen de leeftijd van de dader en het geslacht van de dader.

Conclusie en discussie

In dit kleine onderzoek lieten wij zien dat vrouwen van student-'rechters' lichtere straffen krijgen dan mannen. Die verschillen kwamen tot stand op basis van verschillen bij de mannelijke beoordelaars, hetgeen de ridderlijkheidshypothese ondersteunt, en op basis van een differentiële aanrekening van geweldsdelicten. Voor de stereotyperingstheorie vonden wij geen ondersteuning. Het is dus in ons experiment niet zo dat vrouwen alleen coulanter behandeld worden als zij zich vrouwelijk gedragen, in die zin dat zij een meer 'vrouwelijk' delict plegen. Wij vonden – alhoewel slechts op basis van één hypothese – ook ondersteuning voor de *perceptual shorthand*-theorie. Daarmee heeft ons onderzoek geen eenduidige conclusies opgeleverd over de verklaring van het verschil dat wij vonden in 'bestrafing' van mannelijke en vrouwelijke daders.

Dit onderzoek behelst een kunstmatige en simplistische benadering van de complexe werkelijkheid. Allereerst zijn studenten geen rechters, alhoewel de studenten overigens opvallend volgens de verwachtingen oordeelden: recidive werd zwaarder bestraft, geweldsdelinquentie eveneens. De korte verhaaltjes die wij hun

aanboden, zijn geen rechtszaken en niet meer dan zeer beperkte abstracties van de werkelijkheid. Wij hadden de verschillende theorieën gerichter kunnen toetsen door bijvoorbeeld nog de huwelijkse staat, de zorg voor kinderen of iets als 'delict-gevaarlijkheid' op te nemen als te variëren factor. Dat had het aantal mogelijke combinaties van hoofd- en interactie-effecten echter enorm doen toenemen. In die zin is onze studie een eenvoudige, eerste studie, die mogelijk stof geeft om geraffineerdere of meer gerichte experimenten op te zetten.

Vrouwen als daders zijn ernstig onderbelicht in de criminologische theorievorming. Voor een belangrijk deel is dat omdat delinquentie door vrouwen (veel) minder voorkomt, althans in officiële registraties, en daarmee lastiger onderzoekbaar is. Met de grote maatschappelijke veranderingen die na de Tweede Wereldoorlog zijn ingetreden tot aan de inmiddels bijna proportionele deelname van vrouwen aan het arbeidsproces hebben zich ook grote veranderingen voorgedaan in de perceptie van vrouwelijkheid en de socialisatie van het mannelijk deel der natie. Onderzoek naar genderrollen en de wijze waarop daarmee wordt omgegaan, kan ons alleen maar helpen deze grote maatschappelijke omwenteling te begrijpen. Onderzoek naar delinquentie door vrouwen én naar de manier waarop daarop wordt gereageerd, behoort daar een integraal onderdeel van te zijn.

Literatuur

- Daly, K. (1989). Neither conflict nor labeling nor paternalism will suffice. Intersections of race, ethnicity, gender, and family in criminal court decisions. *Crime & Delinquency*, 35, 136-168.
- Daly, K. (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven: Yale University Press.
- Jeffries, S., Fletcher, G.J.O. & Newbold, G. (2003). Pathways to sex-based differentiation in criminal court sentencing. *Criminology*, 41, 329-353.
- Leiber, M.J. & Mack, K.Y. (2003). The individual and joint effects of race, gender, and family status on juvenile justice decision-making. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40, 34-70.
- Spohn, C. & Beichner, D. (2000). Is preferential treatment of female offenders a thing of the past? A multisite study of gender, race, and imprisonment. *Criminal Justice Policy Review*, 11, 149-184.
- Steffensmeier, D., Ulmer, J. & Kramer, J. (1998). The interaction of race, gender and age in criminal sentencing. The punishment cost of being young, black and male. *Criminology*, 36, 763-797.
- Themanummer 'Experimentele criminologie en criminologische experimenten' (2007). *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(3).
- Timmerman, H. & Breembroek, G. (1985). Sekse en straftoemeting. *Tijdschrift voor Criminologie*, 27(2), 88-98.
- Schie, E.C.M. van & Willemsen, T.M. (1989). Delinquentie van jongens en meisjes. Stereotiepe verschillen, stereotiepe reacties. *Tijdschrift voor Criminologie*, 31, 195-213.

Bijlage

Voorbeeld casus geweldsdelict

Man, 40 jaar, first offender

Peter en Michel passeren elkaar op metrostation Overamstel in Amsterdam. Peter is 40 jaar oud en Michel is 30 jaar oud. Het is halfelf 's avonds op een dinsdag en al donker. Het duurt nog vijf minuten voordat de metro arriveert en er bevinden zich verder geen andere mensen op de metrohalte. Tijdens het wachten zegt Peter tegen Michel: 'Wat kijk je?' Michel reageert met: 'Waar heb je het over, man?' Peter haalt op dat moment een zakmes uit zijn broekzak en snijdt hiermee in Michel zijn linkerwang. Hierna rent Peter met het mes in zijn hand weg. Michel blijft aangeslagen achter en loopt vervolgens naar het dichtstbijzijnde politiebureau en doet aangifte. Michel houdt een duidelijk litteken aan het voorval over. Peter wordt door de rechter schuldig bevonden. Peter heeft hiervoor nog nooit een strafbaar feit gepleegd.

Als jij een gevangenisstraf moet geven waarbij het minimum 0 maanden en het maximum 24 maanden is, wat zou *jij* dan geven? (Formuleer je antwoord in hele maanden.)

Geef ook even aan wat je geslacht en studierichting is.

.. maanden man/vrouw studierichting:

Voorbeeld casus vermogensdelict

Vrouw, 20 jaar, recidivist

Rond drie uur 's nachts op 24 mei in de Schilderswijk te Alkmaar wordt er bij de familie Jansen ingebroken. Door een wc-ruitje in te tikken komt Anke, een vrouw van 20 jaar, de woning binnen. De hele woning wordt overhoopgehaald en de laptop, de 20-inch lcd-tv en sieraden worden uit de woning ontvreemd. De familie, die bestaat uit vader, moeder en twee kinderen, ligt op de bovenverdieping te slapen en heeft niks van het gebeuren gemerkt. Er wordt aangifte gedaan en enige tijd later wordt Anke aangehouden. Anke wordt schuldig bevonden door de rechter. Dit is de derde keer binnen een jaar dat Anke voor een soortgelijk delict wordt veroordeeld.

Als jij een gevangenisstraf moet geven waarbij het minimum 0 maanden en het maximum 24 maanden is, wat zou *jij* dan geven? (Formuleer je antwoord in hele maanden.)

Geef ook even aan wat je geslacht en studierichting is.

.. maanden man/vrouw studierichting: